

بررسی رابطه بین تعلیم و تربیت با سبک زندگی اسلامی - اخلاقی فردی

فاطمه شهر کی نیا^۱

۱- کارشناسی، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده علوم قرآنی زابل، رشته علوم و قرآن و حدیث، گرایش تربیت دبیر

چکیده

تعلیم و تربیت و اخلاق اسلامی با ویژگی خاص و بعد تعالی خود تضمین کننده‌ی سعادت انسان‌ها در همه‌ی عصرها و ره توشه همه‌ی ره پویان راه کمال است و فراگیری علمی و اخلاق عملی با شیوه‌های منطقی در چارچوب برنامه‌های آموزشی و تربیتی، امری ضروری و لازم می‌باشد. سبک زندگی، شیوه‌ها و روش‌هایی است که هر مکتب به پیروان خود ارائه می‌دهد تا آن‌ها با توجه به آن قوانین و راهکارها، مسیر زندگی خود را بپیمایند. این شیوه‌ها، نحوه‌ی ارتباط شخص با معبود، ارتباط شخص با خود و ارتباط شخص با دیگران را شامل می‌شود. دین اسلام نگاهی متعادل به تمامی روابط اجتماعی و فردی دارد و نهادینه کردن اخلاق اسلامی در فرد، خانواده و جامعه مقوله مهمی است تا وظایف و حقوق نسبت به همدیگر تحقق یابد آیات قرآن کریم و کلام معصومین علیهم السلام برای تک تک حقوق فردی و اجتماعی، اصول و مبانی لازم را تبیین کرده‌اند و بهره‌گیری از آنها برای رسیدن به اخلاق نیک در خانواده و سبک زندگی اسلامی ضرورت دارد، در این پژوهش به بررسی رابطه بین تعلیم و تربیت با سبک زندگی اسلامی - اخلاقی فرد پرداخته است که از لحاظ روش توصیفی - مروری است و برای جمع‌آوری اطلاعات آن از اطلاعات و داده‌های ثانویه بهره گرفته شده که در ادامه به بررسی آن‌ها می‌پردازیم.

واژگان کلیدی: تعلیم و تربیت، سبک زندگی اسلامی، سبک اخلاقی فرد، عفو و اغماض

مقدمه

سبک زندگی از دیدگاه اسلام، مجموعه ای از موضوعات مورد قبول قرآن و دین را در عرصه زندگی بیان می کند که براساس آن، معیار رفتار انسان باید مبتنی بر قرآن و آموزه های قرآنی و اسلامی باشد. خدا محوری و حاکمیت ارزش های اسلامی در زندگی از مهمترین معیارهای سبک زندگی مورد تأیید قرآن و اسلام است. اسلام با احکام جاودانه خود، سبکی واقع گرایانه و آرمانی را پیشنهاد نموده است که مبتنی بر نگرشی متعالی به هستی و انسان است و شخص را موجودی مسئول و مختار می داند که سرنوشت خود را، خودش رقم می زند. در این سبک زندگی، هدف آموزه های دینی، رهایی از سبک زندگی غیر اسلامی و رسیدن به حیات پاک می باشد که ایمان و عمل صالح، ملاک و معیار اساسی آن است. در این سبک از زندگی، انسان می کوشد به قرب الهی دست پیدا کند، در زندگی فردی و اجتماعی خود مطابق آموزه های دینی عمل کند، به عبارتی تقرب به خدا را هدف نهایی خود می بیند. از این رو، همه شئون زندگی خود اعم از نماز و عبادت تا کسب و کار، تحصیل، معماری، هنر، خوراک، تفریح، معاشرت، سخن گفتن، بهداشت، تولید، مصرف، آراستگی ظاهری و امثال آن را در مسیر این هدف قرار می دهد. (افشانی، ۱۳۹۳: ص ۲۰). سبک زندگی در حوزه مطالعات فرهنگی به مجموعه رفتارها و الگوهای کنش هر فرد که معطوف به ابعاد هنجاری و معنایی زندگی اجتماعی باشد، اطلاق می شود. طبیعی است که بر اساس چنین رویکردی، سبک زندگی علاوه بر این که دلالت بر ماهیت و محتوای خاص تعاملات و کنش های اشخاص در هر جامعه دارد و مبین اغراض، نیات، معانی و تفاسیر فرد در جریان عمل روزمره است، و نشان دهنده کم و کیف نظام باورها و ارزش های افراد نیز خواهد بود. از آن چه تا کنون پیرامون سبک زندگی و تمدن و فرهنگ بیان شد، روشن می گردد که سبک زندگی و الگوهای آن جلوه و نمودی از بعد نرم افزاری فرهنگ به شمار می آید؛ اما تمدن، کلیت فرهنگ و از جمله سبک زندگی را به نمایش می گذارد. (فاضلی، ۱۳۹۱: ص ۱۰۷). فرد، خانواده و اجتماع همگی مکلف هستند که اخلاق خود را قرآنی و اسلامی بسازند. و این موارد در پرتو تعلیم و تربیت اسلامی در راستای سبک زندگی اسلامی امکان پذیر است. خانواده اولین و مهمترین نهاد برای تربیت اخلاقی فرد است آغازی است برای صعود و به قله های انسانیت و پیمودن پله های تعالی، خانواده فضایی است که در آن ارزش های اخلاقی و اجتماعی از نسلی به نسل دیگر پایه گذاری شده و تعالی انسان را موجب می شود (بافکار، ۱۳۸۰: ۳). از همین رو پژوهش حاضر سعی دارد بتواند یک رابطه منطقی بین سبک زندگی آخلاق و تعلیم و تربیت پیدا کند.

۱-۱- بیان مساله

یکی از عوامل موثر در رفتار فرد خانواده است. محیط خانه اولین و وادوام ترین عاملی است که در رشد شخصیت افراد تأثیری می گذارد. خانواده ابتدایک واحد تولیدی بیولوژیک است و از ازدواج دو فرد بوجود می آید بعد از تولید فرزند، به صورت یک

واحد اجتماعی درمی آید. کودک خصوصیات را از والدین به ارث می برد و از این راه پدر و مادر زمینه رشد و پیشرفت کودک را فراهم می کنند اما نفوذ والدین تنها محدود به جنبه های ارثی نیست و این تاثیر در دوران کودکی شدید و زیاد است. برای تعریف، ترسیم و ترویج سبک زندگی دینی لازم است که با تکیه بر منابع معرفتی اسلام به بازخوانی فرهنگ دینی خود پرداخته و به جایگاه مقدم سبک زندگی در فرآیند شکل گیری تمدن نوین اسلامی توجه ویژه داشته باشیم. برای نیل به این مقصود نیز اندیشمندان و دانش آموختگان حوزه های علمیه باید با نگاهی آینده نگر و با تمام توان خود وارد میدان شده و مباحث سبک زندگی را پیگیری کنند. «سبک زندگی» عنوانی است شناخته شده در بیشتر علوم انسانی در سطح بین الملل، لکن از زاویه های متعدد به آن نگاه می شود. مؤلفه های شناخته شده آن در دنیای علمی امروز، عبارت اند از: فعالیت های فیزیکی، اوقات فراغت، خواب و بیداری، روابط اجتماعی، روابط خانوادگی، معنویت، ایمنی و آرامش، تغذیه و...؛ که هر کدام به منزله بزرگ راهی از راه های زندگی افراد شمرده می شوند. سبک زندگی، شیوه ای نسبتاً ثابت است که فرد اهداف خود را به وسیله آن پی می گیرد. این شیوه ها، حاصل زندگی دوران کودکی فرد است. به عبارت دیگر، سبک زندگی، بعد عینی و کمیت پذیر شخصیت افراد است (کاویانی، ۱۳۹۰). دوره کودکی اول (۱-۷) سال از حساس ترین دوره های عمر انسان است که آیات و احادیث به جزئیات تربیتی این دوره اشاره کرده است در مقاله حاضر سعی بر آن است که در مورد تعلیم و تربیت و اخلاق اسلامی و فرق آن با تربیت پرداخته شود و اهمیت اخلاق از نگاه قرآن و روایات و اینکه آیا والدین در تربیت دینی فرزندان نقش دارند؟ در صورت مثبت بودن پاسخ قلمرو آنها تا کجاست؟ (رضایی، ۱۳۹۳، ص ۱۳۴) در حال حاضر تحقیقات اندکی در زمینه سبک زندگی انجام شده است و در هیچکدام از تحقیقات انجام شده به بررسی رابطه بین تعلیم و تربیت با سبک زندگی اسلامی - اخلاقی فرد پرداخته نشده است لذا انجام چنین پژوهشی که بررسی تأثیر این متغیرها بر روی یک دیگر می پردازد لازم بود. بنابراین ما اقدام به انجام این پژوهش کردیم امید است که این پژوهش توانسته باشد راهگشای مناسبی برای بررسی داشتن یک زندگی اسلامی در راستای تربیت اسلامی با اخلاق مناسب برای هر فرد باشد فلذا پژوهش حاضر به دنبال پاسخ این سوال اصلی است که چگونه می توان به بررسی رابطه بین تعلیم و تربیت با سبک زندگی اسلامی - اخلاقی فرد پرداخت که در تمام زندگی موثر باشد؟

۱-۲- ضرورت و اهمیت تحقیق

قرآن کریم انسان را جانشین خدا در زمین معرفی کرده و ظاهر کلمه "خلافت" این است که: مراد از آن خلافت خدایی است، و در نتیجه با خلافتی که در آیه «وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً» (بقره/۳۰) به یاد آور آن گاه که پروردگار تو به ملائکه فرمود: من در زمین خلیفه می گذارم. آمده منطبق است، و یکی از شؤون خلافت این است که: صفات و اعمال مستخلف را نشان دهد، و آینده صفات او باشد. کار او را بکند. پس در نتیجه خلیفه خدا در زمین باید

متخلق به اخلاق خدا باشد، و آنچه خدا اراده می کند او اراده کند، و آنچه خدا حکم می کند او همان را حکم کند و چون خدا همواره به حق حکم می کند «وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ» (غافر/۲۰) او نیز جز به حق حکم نکند و جز راه خدا راهی نرود، و از آن راه تجاوز و تعدی نکند. (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۷: ۲۹۶).

در سبک زندگی اسلامی به تمامی جزئیات پرداخته می شود و الگوهایی در چارچوب شیوه ی زندگی اسلامی، برای همه ی امور ارایه می شود. از این رو با گسترش علوم و فناوری های جدید، نه تنها مشکلی به وجود نمی آید، بلکه با دقت و توجه در دستورات الهی، بسیاری از مشکلات جوامع حل می شود و مردم بیش از پیش به سوی رشد و تعالی حرکت می کنند. به عقیده صاحب نظران، سبک زندگی هر فرد و جامعه از نوع باورها (جهان بینی) و ارزش های حاکم بر آن فرد و جامعه تاثیر می پذیرد. واضح است که جهان بینی مادی و ارزش های دنیوی، سبک زندگی خاصی را پدید می آورند. همان گونه که جهان بینی الهی و ارزش های معنوی سبک خاصی از زندگی را می سازند. (شریفی، ۱۳۹۱، ص ۱۰). در جوامع گوناگون صحبت از سبک زندگی وجود داشته و ادیان مختلف در تمام زمان ها دستورالعمل های خاصی برای همه ابعاد زندگی انسان ها ارائه داده و مدعی بوده اند که جامعه ی مطلوب و زندگی سالم در نتیجه پیروی از روش زندگی ارائه شده توسط آنان ایجاد می شود. (رجب نژاد، ۱۳۹۲)، از این رو روشن است که سبک زندگی اسلامی نیز از جمله سبک های مهم و موثر در زندگی افراد و در جوامع گوناگون بشری است. خصوصا در عصر کنونی که کاستی های سبک زندگی غیر دینی و مادی بر همگان روشن شده است. (افشانی، ۱۳۹۳). علیرغم تلاش هایی که در زمینه مولفه های سبک زندگی اسلامی و تاثیر و پیامدهای آن و همچنین ارتباط آن با تعلیم و تربیت صورت گرفته است، هنوز هم نیاز به بررسی هایی دارد تا بدانیم سبک زندگی اسلامی می تواند چه تاثیری روی تعلیم و تربیت و سبک زندگی اسلامی داشته باشد برای همین پژوهش حاضر با همین هدف لازم و ضروری است تا انجام شود.

۱-۳-۱- اهداف تحقیق

۱-۳-۱- هدف اصلی تحقیق

بررسی رابطه بین تعلیم و تربیت با سبک زندگی اسلامی - اخلاقی فرد

۱-۳-۲- اهداف فرعی

بررسی رابطه بین داشتن یک سبک زندگی اسلامی و اخلاق فردی

بررسی وظایف اخلاقی والدین نسبت به فرزندان

بررسی وظیفه اخلاقی نسبت به اجتماع

۱-۴-سوالات تحقیق

۱-۴-۱-سوال اصلی تحقیق

آیا بین تعلیم و تربیت با سبک زندگی اسلامی - اخلاقی فرد رابطه مثبت و معناداری وجود دارد؟

۱-۴-۲-سوالات فرعی

آیا بین داشتن یک سبک زندگی اسلامی و اخلاق فردی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد؟

وظایف اخلاقی والدین نسبت به فرزندان در راستای تعلیم و تربیت اسلامی چیست؟

وظیفه اخلاقی فردی نسبت به اجتماع شامل چه مواردی می شود؟

۱-۶-روش انجام تحقیق

از آنجا که این تحقیق در ی دو ارگان واقعی صورت گرفته است و از نتایج آن می توان به طور عملی استفاده کرد، یک تحقیق کاربردی می باشد. بنابراین پژوهش حاضر از منظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت تحقیق توصیفی است. توصیفی از این لحاظ که هدف این تحقیق توصیف عینی، واقعی و منظم خصوصیات یک موضوع یا یک موقعیت است. (حسین پور، ۱۳۹۴). همانطور که می دانید پژوهش حاضر نیز به دنبال کشف و بررسی مولفه های سبک زندگی اسلامی از منظر آیات و روایات می باشد که این خود نشانگر همبستگی پژوهش حاضر می باشد. (حسین پور، ۱۳۹۰). از همین رو پژوهش حاضر با هدف توصیفی - مروری است.

۱-۷-روش گردآوری اطلاعات

برای انجام این تحقیق از اطلاعات به روش کتابخانه ای استفاده شده است.

روش کتابخانه ای: در این پژوهش برای بررسی و جمع آوری اطلاعات در مورد ادبیات و سوابق مساله و موضوع مورد تحقیق از پایگاه های اینترنتی و پایان نامه های موجود در کتابخانه ها که تا حدودی با موضوع مورد پژوهش ما شباهت داشته استفاده شده است. و نتایج خود را در ابزار مناسب شامل فیش، جدول و فرم ثبت و نگهداری و در پایان به طبقه بندی و بهره برداری از آنها اقدام شده است. (خاکی، ۱۳۸۵).

۱-۸-قلمرو تحقیق

۱-۸-۱-قلمرو موضوعی

قلمرو موضوعی این پژوهش بررسی رابطه بین تعلیم و تربیت با سبک زندگی اسلامی - اخلاقی فرد می پردازد.

۱-۹-۲-قلمرو زمانی

قلمرو زمانی این پژوهش بهار ۱۴۰۰ بوده است.

۱۰-۱- تعاریف مفهومی و عملیاتی واژه ها و اصطلاحات پژوهش

۱-۱۰-۱- تعاریف مفهومی

۱-۱۰-۱- مفهوم اخلاق

اخلاق در لغت به معنای سنجیه و طبیعت انسان آمده است؛ صاحب مجمع البحرین گوید: « و الخُلُقُ بضمین: السجیه و الجمع أَخْلَاقًا ». (طبرسی، جلد ۵: ۱۵۶) یعنی خُلُق اگر با دو ضمه خوانده شود به معنای سنجیه است و جمع بستن این واژه « اخلاق » می شود. در کتاب لسان العرب آمده است: « و الخُلُقُ الخَلِيقَةُ أَعْنَى الطَّبِيعَةِ ». اخلاق، یعنی مسائل و دستورهائی که درباره چگونه بودن انسان از نظر صفات روحی و خصلتهای معنوی است از قبیل: عدالت- تقوا شجاعت، عفت، حکمت، استقامت، وفا، صداقت، امانت، و غیره. (میر سید، ۱۳۶۶: ۱۸)

اخلاق عبارت است از ملکاتی که انسان باید خودش را براساس آنها بسازد، به عبارت دیگر اخلاق یعنی طرح انسان سازی. اینکه می گویند عدالت یا عدل ریشه اخلاق است، مقصودشان توازن است. اخلاق یعنی حالت موازنه میان مجموع استعدادهای انسانی. (مطهری، جلد ۲۱: ۴۴۱)

۱-۱۰-۱- مفهوم تعلیم

تعلیم، مصدر باب تفعیل، از ماده ی (علم) مشتق شده است و در لغت به معنی آموختن می باشد. و در اصطلاح تعلیم اختصاص دارد به امور ی که با تکرار و فراوانی همراه باشد به گونه ای که از آن اثری در ذهن متعلم به وجود می آید و برخی در بیان معنی تعلیم گفته اند: تعلیم آگاه کردن نفس برای تصور معانی است و تعلم آگاه شدن بر آن است. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲)

۱-۱۰-۱- تربیت

تربیت از ریشه «ربو» و باب تفعیل است و در این ریشه معنای زیادت و فزونی می دهد و با توجه به ریشه آن، به معنی فراهم آوردن موجبات فزونی و پرورش است. از این رو به معنی تغذیه طفل به کار می رود. علاوه بر این تربیت به معنی «تهذیب» نیز استعمال شده که به معنی زدودن خصوصیات ناپسند اخلاقی است. گویا در این استعمال، نظر بر آن بوده است که تهذیب اخلاقی مایه فزونی مقام و منزلت معنوی است و از این حیث می توان تهذیب را ترتیب دانست. (باقری، ۳۷۹، ۱۳۸۴)

پس «تربیت» هم به معنی رشد و نمو می شود که تنها جنبه مادی و جسمانی دارد چنانچه در قرآن چنین آمده است: « و قل رب ارحمهما کلا ربیانی صغیرا » (اسراء / ۲۴) بگو پروردگارا به پدر و مادرم رحمت فهرست که مرا در کوچکی بزرگ کردند. «ربیانی» از «ربو» به معنی زیادت دادن و بزرگ کردن است. در کتاب مفردات راغب اصفهانی آمده است « رب » در اصل به معنی تربیت است. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۱۳۸)

۱-۱۰-۲- مفهوم سبک زندگی

در زبان‌های مختلف از ترکیب «سبک زندگی» در شکل‌های مختلف یاد شده، در زبان انگلیسی در گذشته به شکل (Life Style) و امروز بیشتر به صورت (Lifestyle) استفاده شده است. این ترکیب از دو واژه «سبک» و «زندگی» تشکیل می‌شود. معنای لغوی واژه «زندگی» روشن است، اما در تعریف واژه سبک در لغت نامه‌ها معانی گوناگونی درج شده است مانند: نوع تصور و فردیتی که در افعال و سلیقه‌های شخص ارائه می‌شود (آمریکن هریتیج^۱، ۲۰۰۰)، طرز نگرش خاص فردی و سلیقه که بیانگر و ممیز راه زندگی است یا عادت متمایز رفتاری یا حرکت فرد (لغت نامه وبستر^۲، ۲۰۰۴)، و همینطور در زبان فارسی و عربی که وضعیت مشابهی باهم دارند این واژه در عربی از مصدر ثلاثی مجرد، به معنی «گذاختن و قالب‌گیری کردن زر و نقره» اخذ شده است، اما امروزه در زبان عربی از معادل «اسلوب» برای معنای سبک بهره می‌برند. و در فرهنگ لغت معین و همچنین در اشعار فارسی به معنای طرز، شیوه و روش بکار برده شده است.

۱-۱۱-۲- سبک زندگی از دیدگاه قرآن و روایات

در دیدگاه قرآن، سبک زندگی با اوصافی مانند: حیات طیبه، شیوه زندگی بایسته، شیوه زندگی فوق العاده ارزنده، شیوه زندگی بر مبنای حق‌گرایی، شیوه‌ای زندگی که یکسره طاعت خداست و زندگی خاصی که با اسلام یا تسلیم توأم است آمده است که شرح آیات آن در ذیل آورده می‌شود. به گونه‌ای که می‌توان با شناسایی ارزش‌ها و هنجارها و ضد آنها که در آیات قرآن به آنها اشاره شده است، این سبک را شناسایی کرد و با انطباق روش زندگی با روش‌های قرآنی به قله سعادت و خوشبختی دست یافت. قرآن کریم در آیات متعدد از یک سو، سبک زندگی غیرالهی را مورد مذمت و تخطئه قرار می‌دهد و این مذمت هم ناظر به ساحت فردی و هم ساحت جمعی آدمی است که از آن جمله می‌توان در ساحت فردی به آیات مبارکه: «ان الانسان لَفِي خُسْرٍ» (عصر: ۲)، «وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادَةٍ جُزْءًا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ» (زخرف: ۱۵)، «وَيَدْعُ الْاِنْسَانَ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُولًا» (اسراء: ۱۱) و در ساحت جمعی به آیات مبارکه: «وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ» (انفال: ۲۵)، «وَمَا اَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّبِيٍّ اِلَّا اَخَذْنَا اَهْلَهَا بِالْبَاسِ الْاَضْرَاءِ لَعَلَّهُمْ يَضُرَّعُونَ. ثُمَّ بَدَلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوْا وَقالُوا قَدْ مَسَّ اِبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَ السَّرَّاءُ فَاَخَذْنَاهُمْ بِغْتَةٍ وَهُمْ لَآيَشْعُرُونَ» (اعراف: ۹۵-۹۴) اشاره کرد و از دیگر سوی، سبک زندگی صحیح و پذیرفته شده اسلام را بیان می‌کند و از سبک زندگی ایده‌آل اسلامی با عنوان حیات طیبه یاد می‌کند، اگرچه تنها یک بار در قرآن به صراحت از حیات طیبه سخن به میان آمده است. اما در جای جای قرآن اشارات بسیاری به آن شده است که در میان مؤلفه‌هایی می‌توان به آن دست یافت که قرآن برای زندگی سالم معرفی کرده است.

^۱American Heritage
^۲Webster Dictionary

۲-۱-۱۲-اهمیت اخلاق از نگاه قرآن و روایات

ابن ابی الدنیا در کتاب مکارم اخلاق از ابراهیم بن ادهم روایت کرده که گفت: بعد از آنکه آیه ("خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ") نازل شد، رسول خدا (ص) فرمود: من مامور شدم به اینکه اخلاق متوسط مردم را اتخاذ کنم. (طباطبایی ۱۳۷۴، ۸۵/۳۰، قرآن مجید در مورد پیامبر (ص) می گوید: (وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ): اگر سختگیر و بد اخلاق و سنگدل بودی به طور مسلم از گرد تو پراکنده می شدند. (سوره آل عمران، آیه ۱۵۹) و در جای دیگر نیز می فرماید: ("وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ") کلمه "خلق" به معنای ملکه نفسانی است، که افعال بدنی مطابق اقتضای آن ملکه به آسانی از آدمی سر می زند، حال چه اینکه آن ملکه از فضائل باشد، مانند عفت و شجاعت و امثال آن، و چه از رذائل مانند حرص و جبن و امثال آن، ولی اگر مطلق ذکر شود، فضیلت و خلق نیکو از آن فهمیده می شود. و این آیه شریفه هر چند فی نفسها و به خودی خود حسن خلق رسول خدا (ص) را می ستاید، و آن را بزرگ می شمارد، لیکن با در نظر گرفتن خصوص سیاق، به خصوص اخلاق پسندیده اجتماعی نظر دارد، اخلاقی که مربوط به معاشرت است، از قبیل استواری بر حق، صبر در مقابل آزار مردم و خطا کاریهای اراذل و عفو و اغماض از آنان، سخاوت، مدارا، تواضع و امثال اینها، و ما قبلا در آخر جلد ششم این کتاب احادیثی را که محاسن اخلاقی آن جناب را می شمارد نقل کردیم. و از آنچه گذشت روشن گردید اینکه بعضی (طبرسی، جلد ۱۰، ص ۳۳۳) از مفسرین گفته اند: مراد از کلمه "خلق" دین - اسلام - است. تفسیر درستی نیست، مگر اینکه منظور خود را طوری توجیه کنند که به بیان ما برگشت کند. (طباطبایی ۱۸، ۱۳۷۴/۱۹۶) و در معانی به سند خود از ابی الجارود از امام ابی جعفر (ع) روایت کرده که در تفسیر آیه "وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ" فرمود: خلق عظیم همین اسلام است. (شیخ صدوق، حدیث ۱، ص ۱۸۸) و در تفسیر قمی از ابی الجارود از حضرت امام باقر (ع) نقل شده است که در باره جمله "إِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ" فرمود یعنی "علی دین عظیم. (قمی، جلد ۲، ص ۳۸۲). منظور این بوده که دین اسلام مشتمل بر کمال هر خلق پسندیده هست و رسول خدا (ص) دارای آن بوده، و در روایت معروف از آن جناب نقل شده که فرمود: ("بعثت لاتمم مکارم الاخلاق). من مبعوث شده ام تا مکارم اخلاق را به حد کمال برسانم. (پاینده، حدیث ۴۴) (طباطبایی، ۱۳۷۴، ۱۹۶/۳۰) مقوله اخلاق در احادیث نبوی آمده است که: («ثلاثة من مكارم الأخلاق عند الله: أن تعفو عن ظلمك و تعطى من حرمك و تصل من قطعك»). سه چیز است که در پیش خدا از فضائل اخلاق است، آنکه از ستم گر در گذری و کسی را که تو را محروم کرده است عطا دهی و با آنکه از تو بریده است پیوند گیری. (پاینده ۱۳۸۲، حدیث ۴۰۹).

۳-۱-۱۲-وظیفه اخلاقی خانواده نسبت به اجتماع

بعضی از مفسران خلق عظیم پیامبر (ص) را به " صبر در راه حق، و گستردگی بذل و بخشش، و تدبیر امور، و رفق و مدارا، و تحمل سختیها در مسیر دعوت به سوی خدا، و عفو و گذشت، و جهاد در راه پروردگار، و ترک حسد و حرص " تفسیر کرده‌اند، ولی گرچه همه این صفات در پیامبر (ص) بود، ولی " خلق عظیم " او منحصر به اینها نبود. در بعضی از تفاسیر نیز " خلق عظیم " به قرآن یا آئین اسلام تفسیر شده است که می‌تواند از مصادیق مفهوم وسیع فوق باشد. (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲۴:۳۷۲)

خانواده اسلامی باید خود را تا می‌تواند به صفات نبوی مزیت کند تا خانواده خیرخواهی برای جامعه خود باشند اخلاق یعنی بهترین نوع کاری که انسان باید در مقابل افراد دیگر اجتماع انجام دهد و مصلحت اجتماع در این است و اگر غیر از این باشد، اجتماع راه کمال را طی نمی‌کند و این بهترین راهی است که انسان برای شخص خودش و اعضای خانواده اش باید انتخاب کند تا به سوی کمال پیش برود. همینهایی که ما اسمش را «انسانیت» می‌گذاریم. خوبی کردن به همسایگان و افراد دیگر جامعه: «هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ» (الرحمن/۶۰) قرآن به صورت سؤال می‌گوید: آیا پاداش نیکی کردن جز نیکی کردن چیز دیگری است؟ یعنی هر کسی به فطرت خودش می‌فهمد پاداش نیکی نیکی است. (مطهری، ج ۴:۱۳۴)

خانواده موحّد و دیندار نسبت به اطرافیان خود بی تفاوت نیست بلکه همدل و کمک کار دیگران در کار خیر است. در روابط اجتماعی، فرزندان باید مورد آموزش قرار گیرند، احترام به اطرافیان بویژه همسایگان اهمیت خاصی دارد؛ بنابر سوره ماعون در آموزه های اسلامی آمده است که: «ماعون» به معنای چیز اندک است و بسیاری از مفسران گفته‌اند: مقصود وسایل جزئی مورد نیاز و ضروری زندگی است، و غالباً همسایگان آنها را از هم‌دیگر عاریه می‌گیرند؛ مثل آب، نمک، کبریت و ظروف. برخی از مفسران نیز گفته‌اند: منظور زکات است چون اندکی از مال است. (مکارم شیرازی، ج ۲۷:۳۶۲) کسانی که این وسایل را از دیگران دریغ کنند مورد سرزنش قرار گرفته‌اند، چرا که این نشانه بخل آنان و موجب به زحمت انداختن دیگران است.

۴-۱-۱۲-وظیفه اخلاقی فرزندان نسبت به والدین

خداوند متعال و قرآن هر دو به صفت «کریم» متصف اند؛ بزرگواری و بزرگ منشی از صفات عالیه اخلاق است، گفتار بزرگوارانه، سیره ی اهل تقوا و صاحبان متانت است، خداوند این ویژگی سخن را بیشتر و بویژه در مورد والدین سفارش و تاکید کرده که مهمترین وظیفه فرزندان نسبت به والدین است:

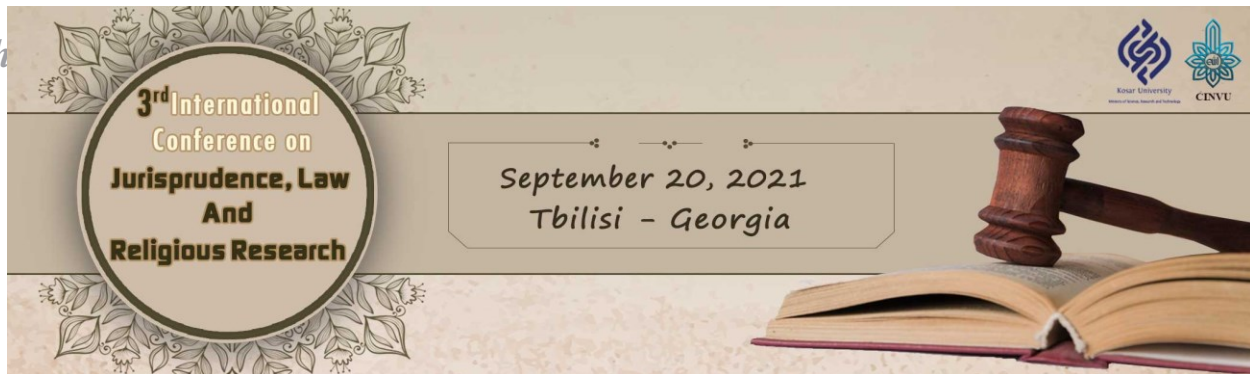
(وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا... وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا) (سوره اسراء/۲۳) و پروردگارت فرمان قاطع داده است که جز او را نپرستید، و به پدر و مادر نیکی کنید؛ ... و به آنان سخنی نرم و شایسته [و بزرگوارانه] بگو قول

کریم و کریمانه یعنی گفتاری که حسن و نرم باشد، سخنی که بهترین واژگان و معنا را بر گیرد. احوال و گفتار فرزند در مقابل والدین باید همچون برده خطا کار برای مولای خویش، متواضع و افتاده باشد. (طبرسی، ج ۱۵: ۴۶) ^۱ برخی مفسران دعای در حق والدین را قول کریم دانسته اند؛ حتی اگر زدنی از آنها سرزند، (شریف لاهیجی، ج ۲: ۷۸۸) قول کریم یعنی اگر والدین تورا بزنند باید که تو در برابر آن زدن بگویی که: بیا مرزد خدای تعالی شما را پس این سخن از تو، قول کریم است. (طباطبایی، ج ۱۳: ۱۳۴) یا آنکه هر آنچه پدر و مادر خواستند با گفتاری مثبت اجابت کند، تکریم و تعظیم والدین در حقیقت همان قول کریم است، ایشان را سخنی نیکو، کریم و شریف بگوییم، که بوسیله آن ایشان را اکرام کنیم. و با آنها با نرمی و لطف و مهربانی سخن بگوییم و سخن لغو و زشت، در برابر آنها بر زبان نیاوریم و از این راه، آنها را گرامی بداریم.

۵-۱-۱۲-ارتباط بین سبک زندگی اسلامی تعلیم و تربیت و اخلاق فرد

انسان موجودی است دارای عقل و آزادی و سرشار از استعدادهای خدادادی که قابلیت هر نوع شدن را دارد، هم می تواند «اعلی من الملائکه» شود که در زندگی فردی و اجتماعی جز در مسیر احسان و خدامحوری و صداقت و امانتداری قدم برندارد و هم می تواند «ادنی من البهائم» شود و برای رسیدن به هدف، هر وسیله ای را مباح شمارد. به طور قطع در این صعود و سقوط و چگونگی شدن انسان، مهمترین نقش را تعلیم و تربیت ایفا می کند؛ زیرا با تعلیم و تربیت صحیح است که استعدادهای انسان شکوفا شده و انسان با سبک و فرهنگ اسلامی آشنا می شود و طبعاً در زندگی فردی و اجتماعی از این فرهنگ تأثیر می پذیرد. البته این شکوفایی، آشنایی و تأثیرپذیری، مشروط به این است که تعلیم و تربیت مطابق با مبانی کتاب و سنت و عقل باشد، معلم و مربی شایستگی لازم برای تعلیم و تربیت و شناساندن متعلم به خودش را، آنچنان که هست و آنچنان که باید باشد، داشته باشد و آموزش قرآن، تقویت ایمان به اصول دین و احکام و اخلاق در شاگردان، از اولویت های برنامه آموزش و پرورش باشد. در این صورت است که نقش تعلیم و تربیت بر چگونگی شدن انسان و نهایتاً در زندگی با سبک اسلامی، ثابت می شود. (حیدری، ۱۳۹۷).

۲-۲- پیشینه پژوهش

۲-۲-۱- تحقیقات داخلی

-یوسفی فر و همکاران در سال ۱۳۹۴ در پژوهشی به تأثیر پذیری سبک زندگی از تربیت و باورهای اسلامی با رویکرد جامعه‌شناختی پرداختند که نتایج زیر حاصل شد بین دین و سبک زندگی رابطه‌ای عمیق برقرار است. با نگاهی به سیره پیامبران و ائمه معصومین (علیهم السلام) می‌توان به اهمیت این موضوع پی برد؛ چرا که سبک و شیوه زیستی ما در زندگی فردی و اجتماعی برگرفته از هنجارها و ارزش‌هایی است که محیط پیرامون ما را احاطه کرده است. می‌توان به جرئت گفت که سبک زندگی دینی از مهم‌ترین ابعاد پیشرفت در جوامع اسلامی است و با تعیین کردن مؤلفه‌ها و شاخصه‌هایی از درون آن می‌توان سبک زندگی امروزی جامعه را تضمین کرد؛ بنابراین سبک زندگی که اسلام ارائه می‌دهد، طرح مهندسی ویژه‌ای را برای کاربرد در زندگی فردی و اجتماعی فراهم می‌کند که می‌توان با ارائه و پیاده کردن این طرح توسط خانواده‌ها و دیگر نهادها در زندگی به تربیت متناسب با اصول و ارزش‌های مورد قبول رسید.

محمودوند و خزاعی (۱۳۹۳) در پژوهشی به بررسی جایگاه تعلیم و تربیت در سبک زندگی اسلامی پرداختند که نتایج زیر حاصل شد این پژوهش در دین مبین اسلام رسیدن به کمال مطلوب آدمی و دستیابی به قرب الهی هدف غایی تعلیم و تربیت می‌باشد در پژوهش حاضر که با هدف بررسی جایگاه تعلیم و تربیت در سبک زندگی اسلامی انجام شده، نگرش دین مبین اسلامی در حوزه های تعلیم و تربیت مانند؛ روش الگویی، طلب حکمت و دانش های تازه، اجتناب از تنبیه بدنی، تقویت تقوی و مثبت اندیشی بررسی گردید. نتایج این بررسی نشان داد که دیدگاه اسلام نسبت به مقوله تعلیم و تربیت، علاوه بر همسو بودن با هدف رشد و تعالی انسان ها به سوی کمال واقعی، یعنی قرب الی الله، می‌تواند گامی موثر و راهگشا در جهت بسترسازی و بهبود فرایند تربیتی صحیح و چراغی فروزان فرا روی خانواده های کشور عزیز مان ایران اسلامی باشد. بر این اساس در پژوهش حاضر، پس از بیان مقدمه به دیدگاه اسلام نسبت به تعلیم تربیت پرداخته، رهنمودهای اسلامی در این زمینه ارائه می‌شود. سپس با مروری بر نتایج تحقیقات انجام شده به بحث و نتیجه گیری اشاره شده، در پایان پیشنهاداتی بر اساس نتایج پژوهش بیان می‌شود.

۵-۴- بحث و نتیجه گیری

در نظر داشتن فوائد دنیایی فضائل و فوائد علوم و آرایبی که مردم آن را می‌ستایند، مثلاً می‌گویند: عفت نفس یعنی کنترل خواسته‌های شهوانی و قناعت یعنی اکتفاء به آنچه خود دارد، و قطع طمع از آنچه مردم دارند دو صفت پسندیده است، چون فوائد خوبی دارد، آدمی را در دنیا عزت می‌دهد، در چشم همگان عظیم مینماید و نزد عموم مردم محترم و موجه می‌سازد، و شره، یعنی حرص در شهوت باعث پستی و فقر میشود، و طمع، ذلت نفس می‌آورد که باید از آن دوری کرد و شأن و

منزلت خود را در اجتماع حفظ کرد. همان طور که دیدیم، برای ساخت جامعه اسلامی و قرآنی مطلوب، باید به قرآن و سیره اهل بیت تمسک جست، لذا برای آشنایی با سبک زندگی معنوی، تدبر در آیات الهی و تفکر در روایات معصومین، و همچنین توجه به ابعاد فردی و اجتماعی شخصیت عظیم پیامبر اسلام ضروری و واجب به نظر می رسد. از آن جا که خداوند خالق بشر بوده و به تمام ابعاد وجودی او آگاه می باشد، لذا برنامه ای که برای نحوه ی زندگی انسان ها نوشته و توسط فرستاده اش به دست ما رسانده است، کامل ترین برنامه و سبک صحیح زندگی می باشد که با عمل به آن می توان به خیر و سعادت دنیا و آخرت دست یافت.

منابع

* قرآن

* نهج البلاغه

* آذرشب، معصومه، میر مرادی، عیسی، (۱۳۹۳)، شاخصه های سبک زندگی اسلامی، مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی تحقیق و توسعه در هزاره سوم. دانشگاه آزاد اسلامی، .

* بافکار، حسین، (۱۳۸۰)، کانون مهر ویژه روز خانواده، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، قم .

* باقری، خسرو، (۱۳۸۴)، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، انتشارات مدرسه، قم.

* پاینده، ابوالقاسم، (۱۳۸۲)، نهج الفصاحه، مجموعه کلمات قصار حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم) تهران، چاپ چهارم، .

* حیدری، علی جمعه؛ (۱۳۹۷)، نقش تعلیم و تربیت در سبک زندگی اسلامی، دوره ۴، شماره ۶، بهار و تابستان صفحه ۷۴-۹۹.

* راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (۱۴۱۲)، المفردات فی غریب القرآن، دارالعلم الدارالشامیه، بیروت.

* رجب نژاد، محمدرضا، (۱۳۹۲)، بررسی سبک زندگی اسلامی از منظر حیات طیبه در قرآن (سبک زندگی با محوریت سلامت)، سال اول.

* رضایی، مهدیه، (۱۳۹۳)، قرآن و تربیت اجتماعی کودک، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن، قم.

* شریفی، احمد حسین، (۱۳۹۸)، همیشه بهار، دفتر نشر معارف، .

* شریفی، احمد حسین، (۱۳۹۱)، سبک زندگی به عنوان شاخصی برای ارزیابی سطح ایمان، مجله معرفت فرهنگی اجتماعی، .

* طباطبایی، سید محمد حسین، (۱۳۶۷)، المیزان فی تفسیر القرآن، ۲۰ جلد، قم، بنیاد علمی و فرهنگی علامه طباطبایی.

* طباطبایی، سید محمد حسین، (۱۳۷۴)، المیزان فی تفسیر القرآن، انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

* طبرسی، فضل بن حسن، (۱۳۷۲)، مجمع البیان فی التفسیر القرآن، ناصر خسرو، تهران.

* قمی، علی بن ابراهیم، (۱۳۶۷)، سید طیب موسی جزایری، تفسیر القمی، موسسه دارالکتاب، قم.

* مطهری، مرتضی، (۱۳۸۲)، تعلیم و تربیت در اسلام، چاپ چهلم، انتشارات: بنیاد علمی و فرهنگی استاد شهید مرتضی مطهری.

- * یوسفی فر، طاهره؛ عیوضی، راضیه؛ امجدی، زهرا (۱۳۹۴)، تأثیرپذیری سبک زندگی از تربیت و باورهای اسلامی با رویکرد جامعه‌شناختی، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران .
- * افشانی، سید علیرضا ، بررسی رابطه سبک زندگی اسلامی با سلامت اجتماعی مردم شهر یزد، دو فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات اسلام و روان شناسی. ۱۳۹۳.
- * فاضلی، محمد؛ مفتخری، حسین؛ عباسی، مهناز؛ (۱۳۹۱)، فرایند اسلامی شدن الگوی فرهنگی - اجتماعی تغذیه در ایران تا پایان سده ی چهارم هجری قمری، مطالعات تاریخ اسلام « زمستان - شماره ۱۵ علمی-پژوهشی / ISC (۳۰ صفحه - از ۱۰۷ تا ۱۳۶) .
- * کاویانی، محمد (۱۳۹۰)، کمیسازی و سنجش سبک زندگی اسلامی، فصلنامه روانشناسی و دین. سال چهارم، شماره دوم،
- * محمودوند، محمد، خزاعی، زری؛ (۱۳۹۳)، جایگاه تعلیم و تربیت در سبک زندگی اسلامی، همایش ملی جایگاه و نقش زنان در مدیریت جهادی.